

Türkiye’de IPARD Programlarının Uygulanması ve Etkileri¹

Asım Öztel²

Mehmet Bozoğlu³

Özet

Türkiye’nin Helsinki zirvesinde aday ülke statüsünü almasıyla 2011-2015 döneminde Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Yardım Aracı (IPARD)- I programı ve 2017-2023 döneminde ise IPARD-II programı uygulanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de uygulanan IPARD programları ve etkilerinin ilgili literatür bulgularıyla ortaya konulmasıdır. Avrupa Birliği’nin Katılım Öncesi Yardım Aracının (IPA) beşinci bileşeni olan kırsal kalkınma programı, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından 42 ilde uygulanmış, IPARD-I programıyla 9.690 projeye 1.140.257.125 Avro, IPARD-II programıyla 17.177 projeye 2.497.118.252 Avro hibe desteği sağlanmıştır. Literatür bulguları IPARD desteklerinin kırsal alanlarda fırsat eşitliği, gelir artışı, mevcut potansiyelin kullanımı ve istihdam artışı sağladığını göstermektedir. IPARD programlarıyla kırsal alanlarda yerel kalkınma ve kırsal sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için yerel eylem gruplarının daha fazla inisiyatif sahibi olacağı, genç ve kadın nüfusun kırsal alanda kalmasını teşvik edecek, sürdürülebilir ve yenilikçi yaklaşımların uygulanmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

- 1 Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalında Prof.Dr. Mehmet BOZOĞLU danışmanlığında Asım ÖZTEL’in “IPARD-II Desteklerinin Büyükbaş Hayvan İşletmelerine Etkileri: Samsun İli Örneği” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.
- 2 Yüksek Lisans öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, asimoztel@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-6161-3771>, Sorumlu yazar.
- 3 Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, e-posta: bozoglumehmet@gmail.com, mehmetbo@omu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8333-1865>.

1. Giriş

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşmasıyla başlayan Avrupa Birliği (AB)’ne üyelik süreci 3 Ekim 2005 tarihinde aday üye statüsü verilmesiyle müzakere sürecine evrilmiştir. AB ile 35 fasılda yürütülen müzakere sürecinde 12. fasıl gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası, 13. fasıl balıkçılık, 18. fasıl istatistik ve 11. fasıl tarım ve kırsal kalkınma başlıkları kapsamında kırsal kalkınma ve ortak tarım politikalarının uygulanması amacıyla IPA’nın kırsal kalkınma bileşeni olan IPARD programı aday ülkelerde uygulanan uygulamaya başlamıştır (TKDK, 2025a).

Türkiye-AB mali iş birliği bağlamında IPA, Türkiye’nin AB’ne tam üyelik sürecinde önemli bir adımdır. AB mali yardımları, bu süreçte IPA tek çatısı altında ve hukuki çerçevede toplanarak yeniden tanımlanmıştır. IPA’nın beş bileşeni arasında öne çıkan IPARD, küçük ve orta ölçekli tarım işletmelerinin çeşitli fonlarla desteklenerek güçlendirilmesini ve rekabet şanslarının artırılmasını amaçlamaktadır (Tan ve ark., 2008). Bu destekleme çerçevesinde IPARD Programı, Türkiye’deki uygulanma ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesinden sorumlu olan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından yönetilmektedir (Ölmez, 2021). IPARD Programı, kırsaldaki yaşam kalitesini artırmayı ve nüfusun kırsalda kalmasını teşvik etmeyi amaçlayan yerel dinamiklere uygun olarak yerelden geliştirilen projelere finansal kaynak sağlamaktadır (Mehter ve Gürsoy, 2011).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’nin Avrupa Birliğine üyelik sürecinde Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisine uyumlu olarak uyguladığı IPARD I ve II programlarının uygulamaları ve etkileri konu ile ilgili literatür bulgularıyla ortaya konulmasıdır.

Çalışmanın materyalini 42 ilde uygulanan IPARD-I ve IPARD-II programlarının uygulanması ve etkileri ile ilgili TKDK, Avrupa Birliği Başkanlığı (ABB) gibi kurumların bilgi ve verileri ile konu ile ilgili tezler, makaleler ve raporlar gibi ikincil veriler oluşturmuştur. Çalışmada IPARD-I’nın 2011-2016 ve IPARD-II’nin ise 2017-2023 arasındaki uygulamaları ve etkileri incelenmiştir. IPARD-I uygulama döneminde 9.690 faydalancı ve IPARD-II uygulama döneminde ise 17.177 faydalancıya hibe desteği sağlanmıştır (TKDK, 2025). Bahse konu uygulama dönemlerine ait hibe destek tutarları, sözleşme miktarları il bazında derlenerek tablolar halinde sunulmuştur.

Çalışma 5 başlık altında ortaya konulmuştur. Giriş bölümünden sonraki İkinci Bölümde IPARD destekleri, Üçüncü Bölümde IPARD desteklerinin

uygulama sonuçları, Dördüncü bölümde IPARD programı ile ilgili literatür değerlendirmesi, Beşinci bölümde ise çalışmanın sonuçları ve öneriler verilmiştir.

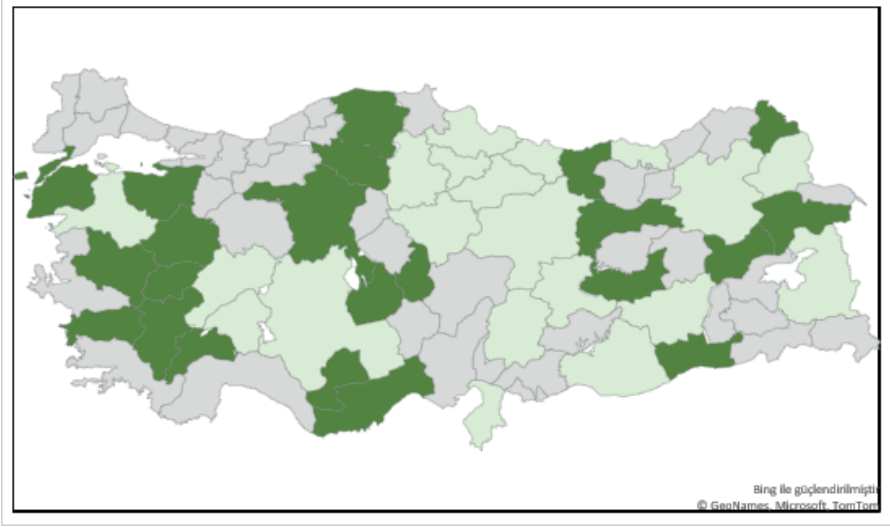
2. IPARD Programı Destekleri

AB bütçesinde Ortak Tarım Politikası (OTP) ve kırsal kalkınma harcamaları bütçenin önemli kısmını oluşturması sebebiyle bu kapsamda verilen desteklemelerin yerindelik ve uygunluk kontrolü için 2007 yılında TKDK faaliyete geçirilmiştir. 2007-2013 yılları arasındaki dönem için hazırlanan “Ulusak Kırsal Kalkınma Strat eji-I” (UKKS-I) belgesiyle uyumlu olarak ülkemizin kırsal alanlarının potansiyelini ve ihtiyaçlarını dikkate alarak TKDK tarafından desteklenecek iller, sektörler ve destek tutarlarını içeren IPARD programı hazırlanarak AB’nin Kırsal Kalkınma Komisyonu onayına sunulmuş ve 2008 yılında resmi olarak kabul edilerek 2011 yılında AB Komisyon onayıyla IPARD-I programı hayata geçirilmiştir (TKDK, 2025a).

TKDK’nin IPARD-I programıyla tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımları teşvik etmek amacıyla çeşitli sektörlerde hibe desteği sağlamıştır. Bu hibe desteği, süt sektörü, et sektörü (kırmızı et ve kanatlı eti), yumurta tavukçuluğu sektörü, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili fiziki varlıklara yönelik yatırımlara sağlanmıştır (TKDK,2025b). Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme kapsamında ise bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi, bitkisel ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması, arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve pazarlanması, geleneksel el sanatları, kırsal turizm ve rekreasyon faaliyetleri (konaklama ve yeme içme tesisleri) gibi alanlara destek sağlanmıştır (TKDK, 2025b). IPARD programında yer alan bu destekler kapsamında uygun görülen projelere %50-%100’e kadar hibe desteği verilmiştir. Hibe desteğinin %75’i AB fonlarından, %25’i ise Türkiye’nin bütçesinden karşılanmıştır (TKDK, 2025b). IPARD programı kapsamında destek verilen iller seçilirken öncelik olarak; Kişi Başı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla’nın kişi başı ortalamasında $\frac{3}{4}$ ’den düşük olan iller, il dışına daha fazla göç veren iller ve kırsal alanlarında tarım sektörünün potansiyeli göz önüne alınarak değerlendirilmiştir (Yıldırım, 2019).

IPARD-I programının 2011-2015 yıllarında 9. Çağrı dönemine kadar Faz 1 iller (Afyonkarahisar, Amasya, Balıkesir, Çorum, Diyarbakır, Erzurum, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Kars, Konya, Malatya, Ordu, Samsun, Sivas, Şanlıurfa, Tokat, Trabzon, Van, Yozgat) destekleme kapsamına alınmış, 2015-2016 yılları arasında 9. ve 15. Çağrı dönemlerinde ise Faz 2

illerle (Ağrı, Ankara, Aksaray, Ardahan, Aydın, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Elâzığ, Erzincan, Giresun, Karaman, Kastamonu, Kütahya, Manisa, Mardin, Mersin, Muş, Nevşehir, Uşak) birlikte 42 ilin tamamı program kapsamına dahil edilmiştir (TKDK, 2025a) (Şekil 1).

Şekil 1. IPARD-I Faz-I ve Faz-II desteklenen iller (TKDK, 2025)

IPARD-II programı da 2014-2023 yılları arasındaki dönem için Ulusal Kırsal Kalkınma (UKKS)-II dokümanına belirlenen Tablo 1’deki hedefler ve amaçlara uygun olarak hazırlanarak AB Kırsal Kalkınma Komisyonu onayına sunulmuş ve 2017 yılında resmi olarak kabul edilerek hayata geçirilmiştir (UKKS, 2015).

Tablo 1. UKKS-II hedefleri ve amaçları

Eksen	Hedefler	Amaçlar
Eksen 1	- Kırsal ekonominin geliştirilmesi ve istihdam olanaklarının artırılması	- Tarım ve gıda sektörlerinin rekabet gücünün artırılması - Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi
Eksen 2	- Kırsal çevrenin iyileştirilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması	- Toprak kaynaklarının sürdürülebilirliği - Su kaynaklarının sürdürülebilirliği - Tarım arazilerinin etkin kullanımı - Orman kaynaklarının sürdürülebilirliği
Eksen 3	- Kırsal yerleşimlerin sosyal ve fiziki altyapısının geliştirilmesi	- Fiziki altyapının modernizasyonu ve geliştirilmesi - Sosyal altyapının geliştirilmesi
Eksen 4	- Kırsal toplumun beşerî sermayesinin geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması	- Kırsal ekonominin beşerî sermayesinin geliştirilmesi - Kırsal alanlarda yoksullukla mücadelenin artırılması

Eksen 5	- Kırsal kalkınmaya ilişkin yerel kurumsal kapasitenin geliştirilmesi - Yerel Yönetimlerin hizmet sunum kapasitesinin geliştirilmesi - Kırsal kalkınmaya yönelik girişimlerin güçlendirilmesi
---------	---

Kaynak: UKKS, 2015.

3. IPARD Programlarının Uygulamaları

İllere göre IPARD programlarının sözleşme sayıları ve tutarları Tablo 2'de verilmiştir. TKDK tarafından 42 ilde 2011-2016 yılları arasında uygulanan IPARD-I destek programıyla 9.690 projeye 1.140.257.125 Avro, sözleşme başına ise 117.674 Avro tutarında hibe sağlanmıştır. IPARD-II programından en fazla sözleşme imzalayıp hibe alan iller sırasıyla Sivas, Samsun, Konya, Çorum ve Ankara iken, en fazla hibeden yararlanan iller sırasıyla Ankara, Konya, Sivas, Yozgat ve Afyonkarahisar oluşmuştur. IPARD-I programı kapsamında sözleşme başına en yüksek hibeyi alan iller ise sırasıyla Muş, Kars, Elazığ, Diyarbakır ve Yozgat olmuştur.

TKDK tarafından 2017-2023 döneminde de 42 ilde uygulanan IPARD-II programı kapsamında sözleşme imzalanan 17.177 projeye toplam 2.497.118.252 Avro, sözleşme başına ise 145.376 Avro tutarında hibe sağlanmıştır. IPARD-II programından en fazla sözleşme imzalayıp hibe alan iller sırasıyla Tokat, Konya, Sivas, Samsun ve Çankırı iken, en fazla hibeden yararlanan iller sırasıyla Mersin, Konya, Afyonkarahisar, Şanlıurfa ve Manisa oluşmuştur. IPARD-II programı kapsamında sözleşme başına en yüksek hibeyi alan iller ise sırasıyla Mersin, Aydın, Kars, Karaman, ve Ağrı olmuştur.

TKDK tarafından 2011-2023 yılları arasında 42 ilde uygulanan IPARD-I ve IPARD-II programıyla kapsamında toplamda 26.867 projeye 3.635.375.377 Avro, sözleşme başına ise 135.384 Avro tutarında hibe sağlanmıştır. IPARD-I ve IPARD-II programlarının genelinde en fazla sözleşme imzalayıp hibe alan iller sırasıyla Sivas, Konya, Samsun, Tokat ve Çorum iken, en fazla hibeden yararlanan iller sırasıyla Konya, Mersin, Ankara, Afyonkarahisar ve Elazığ oluşmuştur. IPARD-II programı kapsamında sözleşme başına en yüksek hibeyi alan iller ise sırasıyla Kars, Mersin, Hatay, Aydın ve Muş olmuştur.

Tablo 2. İllere göre IPARD programlarının toplam sözleşme sayıları ve tutarları (Avro)

Program İlleri	IPARD-I			IPARD-II			IPARD-I ve IPARD-II		
	Sözleşme Sayısı	Sözleşme Tutarı	Ortalama Tutarı	Sözleşme Sayısı	Sözleşme Tutarı	Ortalama Tutar	Sözleşme Sayısı	Sözleşme Tutarı	Ortalama Tutarı
Afyonkarahisar	382	48.344.377	126.556	698	115.109.412	164.913	1080	163.453.788	151.346
Ağrı	55	9.655.671	175.558	119	33.974.852	285.503	174	43.630.524	250.750
Aksaray	329	15.481.435	47.056	510	42.498.917	83.331	839	57.980.352	69.106
Amasya	345	14.959.693	43.361	451	35.546.145	78.816	796	50.505.838	63.450
Ankara	459	90.188.465	196.489	545	78.662.848	144.336	1004	168.851.313	168.179
Ardahan	73	8.892.045	121.809	105	13.302.366	126.689	178	22.194.411	124.688
Aydın	100	18.561.579	185.616	115	40.706.555	353.970	215	59.268.134	275.666
Balıkesir	179	28.544.935	159.469	335	73.951.582	220.751	514	102.496.517	199.410
Burdur	265	25.300.542	95.474	236	37.366.484	158.333	501	62.667.026	125.084
Bursa	198	28.615.480	144.523	296	78.078.230	263.778	494	106.693.710	215.979
Çanakkale	224	12.617.128	56.326	145	39.206.788	270.392	369	51.823.916	140.444
Çankırı	308	29.590.067	96.072	830	34.152.943	41.148	1138	63.743.010	56.013
Çorum	496	31.161.331	62.825	761	46.900.994	61.631	1257	78.062.325	62.102
Denizli	281	32.241.562	114.739	512	68.269.561	133.339	793	100.511.122	126.748
Diyarbakır	167	43.586.062	260.994	561	87.835.423	156.569	728	131.421.485	180.524
Elazığ	202	54.103.569	267.839	407	87.014.020	213.794	609	141.117.589	231.720
Erzincan	77	14.698.024	190.883	145	27.581.789	190.219	222	42.279.814	190.450
Erzurum	122	20.849.748	170.900	197	45.876.297	232.875	319	66.726.044	209.173
Giresun	101	6.372.907	63.098	175	39.547.032	225.983	276	45.919.939	166.377
Haray	52	9.203.619	176.993	123	39.222.235	318.880	175	48.425.854	276.719

Isparta	152	24.900.037	163.816	297	79.891.792	268.996	449	104.791.828	233.389
Kahramanmaraş	191	30.538.430	159.887	568	83.185.813	146.454	759	113.724.243	149.834
Karaman	92	10.808.728	117.486	166	47.343.743	285.203	258	58.152.471	225.397
Kars	106	29.625.064	279.482	135	44.833.978	332.104	241	74.459.043	308.959
Kastamonu	210	15.235.055	72.548	290	23.034.558	79.430	500	38.269.612	76.539
Konya	498	76.539.106	153.693	998	124.237.090	124.486	1496	200.776.197	134.209
Kütahya	402	18.569.959	46.194	298	29.514.351	99.041	700	48.084.310	68.692
Malatya	216	29.314.566	135.716	407	89.744.322	220.502	623	119.058.888	191.106
Manisa	243	18.051.558	74.286	358	93.943.183	262.411	601	111.994.742	186.347
Mardin	148	24.085.045	162.737	115	27.407.878	238.329	263	51.492.923	195.791
Mersin	87	17.017.908	195.608	445	158.057.838	355.186	532	175.075.746	329.090
Muş	82	26.225.482	319.823	240	46.005.446	191.689	322	72.230.929	224.320
Neşehir	316	29.074.667	92.008	257	48.285.029	187.879	573	77.359.696	135.008
Ordu	228	13.351.615	58.560	322	24.334.324	75.572	550	37.685.939	68.520
Samsun	502	35.428.166	70.574	848	69.953.484	82.492	1350	105.381.650	78.060
Sivas	584	55.475.571	94.992	970	52.776.702	54.409	1554	108.252.273	69.660
Şanlıurfa	232	27.506.219	118.561	504	103.237.921	204.837	736	130.744.140	177.641
Tokat	231	21.730.583	94.072	1110	63.365.446	57.086	1341	85.096.029	63.457
Trabzon	136	15.776.291	116.002	193	54.842.898	284.160	329	70.619.188	214.648
Uşak	235	14.964.695	63.680	400	52.848.899	132.122	635	67.813.594	106.793
Van	137	13.056.448	95.303	320	42.176.805	131.803	457	55.233.253	120.861
Yozgat	247	50.013.693	202.485	670	73.292.279	109.391	917	123.305.972	134.467
Toplam	9690	1.140.257.125	117.674	17177	2.497.118.252	145.376	26867	3.637.375.377	135.384

Kaynak: TKDK, 2025c.

4. IPARD Programları ile İlgili Literatür Değerlendirmesi

IPARD programları konusunda Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezinde (YÖKTEZ) yayınlanan yüksek lisans ve doktora tez yayınlarının yazarları, araştırma alanları, kullanılan materyal ve yöntemleri, araştırma bulguları ve sonuçları literatür araştırmasında incelenmiş ve ilgili özet bilgiler Tablo 3’te verilmiştir. İncelenen literatür çerçevesinde IPARD programlarının uygulandığı 2011-2023 dönemi ile ilgili araştırmaların 2016 yılından itibaren rapor ve/veya yayına dönüştüğü anlaşılmaktadır. IPARD programları ve etkilerini ele alan çalışmalar Elâzığ, Kahramanmaraş, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa, Afyon, Burdur, Isparta, Uşak ve Çankırı illeri ile birlikte Türkiye genelinde yürütülmüştür.

İncelenen literatürde IPARD programlarının; ülke genelinde uygulamalarının etki analizi, kırsal alanda ekonomik kalkınmaya ve kırsal turizme etkisi, yararlanıcılara katkıları ve yararlanıcıların beklentileri, hayvancılık sektörüne ve yatırımlarına etkisi, süt sığırcılığı işletmelerinin teknik ve ekonomik performanslarına etkisi ve etlik piliç işletmelerine etkisi şeklindeki konular araştırılmıştır. Araştırmalarda yaygın olarak hibeden yararlanan işletmeleri ile yüz yüze yapılan anketlerden elde edilen birincil veriler, nadir olarak da işletmelerin kayıtlarından elde edilen ikincil veriler materyal olarak kullanılmıştır.

Araştırma bulguları ise tanımlayıcı istatistiklerle ortaya konulmuş, non-parametrik analizlerden Annova, Kruskal Wallis, ve Mann Whitney-U testlerinden, bununla birlikte faktör analizi ve kümeleme analizlerinden de yararlanılmıştır.

İncelenen literatür bulguları IPARD desteklerinin; girişimcilik ve proje kültürünün oluşmasına, işletmelerin ve üretim teknolojilerinin modernizasyonu ve gelişmesine, yeni yatırımlarda artışa, hayvan ırklarının ıslahına ve refahının gelişmesine, kırsalda tarım ve tarım dışı istihdamda artışa, verimlilik, üretim miktarı, standartları ve çeşitliliğinde artışa, üretim ve pazarlama süreçlerinde denetimin iyileşmesine, yerel ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine ve gelişmesine, üretim maliyetlerinde düşüşe, rekabet gücünün artmasına, işletmelerin gelirlerinde artışa, işletmelerin sürdürülebilirliğine, kırsaldaki tarım ve tarım dışı sektörlerin ve ekonomilerin gelişimine olumlu etkilerin olduğunu göstermektedir.

IPARD programları ile ilgili incelenen literatür; kırsal alanların yapısına uygun programların geliştirilmesi, program uygulayıcı kurumların yapısı ve kapasitelerinin günün şartlarına uyum sağlayacak şekilde geliştirilmesi, küçük ölçekli işletmelere desteklerden yararlanmada ayrıcalıkların sağlanması, kırsal kültürünün korunması ve tanıtılmasını önermektedir. Bununla birlikte, IPARD hibelerinin etki analizlerinin hibe desteği alan ve almayan işletmelerin karşılaştırmasına dayalı yeni araştırmalara ihtiyacın bulunduğu vurgulanmaktadır.

Tablo 3. IPARD destekleri ile ilgili literatür değerlendirmesi

Yazar (Yıl)	Araştırma Konusu	Araştırma Alanı	Materyal ve Yöntem	Araştırma Sonuçları ve Öneriler
Bilici, 2016	Türkiye’de IPARD kapsamında desteklenen süt sığırtı işletmelerinin ekonomik analizi, hibelere yararlanma durumu ve kazanımları	Türkiye	- 100 İşletme ile anket neticesinde elde edilen birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- IPARD desteklerinin sektörün büyümesine katkı sağlamış ve girişimciliği teşvik etmiştir. - İşletmelerde biriksel üretim artışıyla birlikte üretim maliyetlerinde düşme yaşanmıştır. - İşletmelerde hayvan ırkının ıslahı, modernizasyon ve istihdam artışı sağlanmıştır. - Proje bazıları hibe teşvikinin girişimcilik kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır.
Çimen, 2017	IPARD programının kırsal alanda ekonomik kalkınmaya ve yararlanıcılara katkılarını ve beklentiler üzerine bir araştırma	Türkiye	- 30 faydalanıcı - Anket ile elde edilen birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- AB standartlarında üretim yapmaya başlamıştır. - Girişimcilik ve proje kültürü gelişme göstermiştir. - Yeni yatırımlarla kırsalda ekonomik gelişme ve istihdam artışı sağlanmıştır. - Tarım dışı sektörlerin gelişmesine ve işletmelerin sürdürülebilirliğine katkı vermiştir.
Örs A., 2018	Konya ilinde IPARD programının, süt sağımı, süt sığırtı işletmelerinin rekabet gücüne etkisi	Konya	- 50 İşletme hibeden faydalanan ve 100 işletme hibeden faydalanan - Anket ile elde edilen birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- İpard alan işletmelerin üretim maliyetleri daha düşük, karlılıkları yüksektir. - Destekleme alan işletmeler istihdam yaratan profesyonel işletmelerdir. - İpard kullanan işletmelerin verimlilik ve rekabet gücünün yüksek olduğu tespitine yer verilmiştir. - Çalışma kapsamında oluşturulan Süt inekliği rekabet gücü endeksinin (SIRGE) yeni çalışmalarda da kullanılması önerilmiştir. - İpard desteklerinin sektörün büyümesine katkı sağlamış ve girişimciliği teşvik etmiştir.

Genç, 2019	AB mali yardım araçlarından IPARD programının kırsal kalkınma üzerine etkilerinin değerlendirilmesi: Kahramanmaraş ili örneği	Kahramanmaraş	İkincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- İşletmeler yeni yatırımlarla AB mevzuatına uygun standartlarda rekabet gücü yüksek üretim ve gelir artışına ulaşmıştır.
Ölmez, 2019	AB uyum sürecinde IPARD-I kapsamında Uşak ilindeki etlik piliç yetiştiriciliği uygulamaları	Uşak	31 işletmeden anket ile alınan birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- Hibe desteği alan ve almayan işletmelerin bulgularında fark bulunmadığı tespit edilmiştir.
Yıldırım, 2019	IPARD desteklerinin Elâzığ hayvancılık sektörüne etkisi	Elâzığ	İkincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- Kanatlı eti üretiminde %105 ve büyükbaş hayvan üretiminde %7 artış sağlanmıştır.
Özbostancı, 2019	IPARD programı kapsamında Çankırı ili hayvancılık yatırımlarının incelenmesi	Çankırı	64 işletmenin kayıtlarından elde edilen ikincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- Hibe desteğiyle kurulan büyükbaş hayvan işletmelerinin üretiminde artış sağlanmıştır.

Karakuş, 2021	Afyonkarahisar İlinde IPARD kapsamında kurulan süt sığırcılığı işletmelerinin teknik ve ekonomik performansı	Afyon	- 11 işletmenin kayıtlarından elde edilen ikincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler - 452 işletmeye ait ikincil veriler - Anova Testi - Tanımlayıcı İstatistikler - Kruskal Wallis - Mann Whitney-U testi - Faktör Analizi	- 120 baş ve üzeri hibe desteğiyle kurulan işletmelerin teknik ve ekonomik verimliliklerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. - Hibe desteği alan ve almayan işletmelerin karşılaştırmasının yapılacağı yeni araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.
			- Girişimcilik kültürünün tesvik etmektedir. - İşletmelerin modernizasyonuna ve üretim çeşitliliğine katkı vermektedir. - Kırsal alanların yapısına uygun programların potansiyel girişimlerin uygulanabilmesini sağlamaktadır. - Program uygulayıcı kurumlarının yapısının dinamik ve günün şartlarına adapte olabilecek kapasite de olması önerilmektedir.	
Toker, 2021	IPARD programının kırsal kalkınmadaki rolü ve sosyo-ekonomik yönden değerlendirilmesi: Batı Akdeniz örneği	Isparta Burdur	- Kümeleme Analizi - 10 faydalancı - Anket ile elde edilen birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- Kırsal alanların kültürünün korunması, tanıtılması sağlanmıştır. - Kırsal ekonomik faaliyetlerde çeşitlilik, istihdam ve gelir artışı ile sürdürülebilirlik gerçekleştirilmiştir.
			- 42 il ve 170 işletme ile yüz yüze anket neticesinde birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler - Faktör Analizi	- Hibe destekleme alan işletmeler modernizasyon yatırımı yaparak üretim kapasitelerini artırmıştır. - İşletmelerin yeni üretim alanlarında faaliyet geçmesini sağlamış ve üretim düzeyini artırmıştır. - Tarım dışı istihdamı artırmada ve yerel ekonomik çeşitlilik yaratmada hibeler beklenilen etkiyi yaratmıştır. - Girişimcilik kültürünün gelişmesinde küçük ölçekli işletmelerin desteklerden faydalanmasında tesvik edici önlemler alınması gerekmektedir.
Ofluoğlu, 2022	AB desteklerinin TRC bölgesinde kırsal turizm gelişimine etkisi	Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa	- Kümeleme Analizi - 10 faydalancı - Anket ile elde edilen birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- Kırsal alanların kültürünün korunması, tanıtılması sağlanmıştır. - Kırsal ekonomik faaliyetlerde çeşitlilik, istihdam ve gelir artışı ile sürdürülebilirlik gerçekleştirilmiştir.
			- 42 il ve 170 işletme ile yüz yüze anket neticesinde birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler - Faktör Analizi	- Hibe destekleme alan işletmeler modernizasyon yatırımı yaparak üretim kapasitelerini artırmıştır. - İşletmelerin yeni üretim alanlarında faaliyet geçmesini sağlamış ve üretim düzeyini artırmıştır. - Tarım dışı istihdamı artırmada ve yerel ekonomik çeşitlilik yaratmada hibeler beklenilen etkiyi yaratmıştır. - Girişimcilik kültürünün gelişmesinde küçük ölçekli işletmelerin desteklerden faydalanmasında tesvik edici önlemler alınması gerekmektedir.
Sındır, 2022	Türkiye'de kırsal kalkınma politikaları ve 2007-2013 dönemi hibe desteği sağlanan kırsal kalkınma projelerinin etki analizi	Türkiye	- Kümeleme Analizi - 10 faydalancı - Anket ile elde edilen birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler - Faktör Analizi	- Hibe destekleme alan işletmeler modernizasyon yatırımı yaparak üretim kapasitelerini artırmıştır. - İşletmelerin yeni üretim alanlarında faaliyet geçmesini sağlamış ve üretim düzeyini artırmıştır. - Tarım dışı istihdamı artırmada ve yerel ekonomik çeşitlilik yaratmada hibeler beklenilen etkiyi yaratmıştır. - Girişimcilik kültürünün gelişmesinde küçük ölçekli işletmelerin desteklerden faydalanmasında tesvik edici önlemler alınması gerekmektedir.

4. Sonuç

Kırsal kalkınma, günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı temel sorunlardan biridir. Türkiye’nin AB’ne üyelik sürecinde 2005 yılında kazandığı tam aday statüsü, ülkenin ekonomik ve hukuki düzenlemelerini AB standartlarına uyumlu hale getirme çabalarını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, özellikle tarımsal ve kırsal kalkınma alanındaki uyum çalışmaları, IPARD-I programının hayata geçirilmesiyle önemli bir boyut kazanmıştır. IPARD, Türkiye’nin tarım ve kırsal kalkınma politikalarını AB normlarına uygun bir şekilde güçlendirmeyi ve kırsalda sürdürülebilir kalkınmayı amaçlamaktadır. 2011-2017 yılları arasında IPARD-I ve 2017-2023 yılları arasında IPARD-II programları uygulanarak kırsal alanlarda sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik önemli projelerin hayata geçmesi sağlanmıştır. Kırsal alanlardan yaşayan nüfusun sürdürülebilirliğinin sağlanması ve ekonomik olarak kalkınma düzeyleri arasında farklılığın azaltılmasına yönelik olarak IPARD-II programı kapsamında; tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlar kapsamında 2.406 proje için 636.341.673 Avro, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması için 1.260 proje için 694.297.669 Avro ve çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi içinde 13.318 proje için 1.147.417.000 Avro tutarında hibe sözleşmesi TKDK ile işletmeler arasında imzalanmıştır. Ayrıca yerel kalkınma gruplarının işlevselliğinin artırılması ve toprak erozyonu ile mücadele içinde 193 projeye 19.061.903 Avro tutarında hibe sözleşmesi imzalanmıştır. IPA’nın bir bileşeni olan IPARD programı uygulandığı dönemlerde kapsamlı projelere hibeler sağlayarak süt ve süt ürünleri, kırmızı et, kanatlı eti, su ürünleri, meyve ve sebze gibi stratejik sektörlerin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. IPARD programları, tarımsal potansiyelin artırılması, kırsal nüfusun gelirinin yükseltilmesi, kent ve kırsal alanlar arasında gelişmişlik farklarının azaltılması, geleneksel kültürün olumlu yönde etkilenmesi, girişimcilik kültürünün kırsal alanlarda yaygınlaştırılması, tarım sektöründe istihdamın artırılması, tarımsal üretimde çevrenin doğanın korunması ve kırsal nüfusun sürdürülebilirliği gibi konularda önemli başarılar elde etmiştir. TKDK’nın hibe başvurularında yaşanan zorluklara rağmen, IPARD süreçleri kırsal kalkınma ve tarım sektörünün gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Hibe destekleri sayesinde ortaya çıkan ürünler, tarımsal arz-talep dengesine etki etmekte ve bu desteklerin devamıyla birlikte bu dengeyi daha da etkileyeceği öngörülmektedir. Bu noktada, desteklerin dağıtımında arz-talep dengesinin hassasiyetle göz önünde bulundurulması ve geleceğe yönelik stratejik planlamaların yapılması önemlidir.

Sonuç olarak, IPARD ile sağlanmak istenen kırsal kalkınma hedefinin yakalanabilmesi için tarım ihracatını artırmaya yönelik yeni mekanizmaların

devreye sokulması, gençler ve kadınlara yönelik ayrıcalıkların daha da iyileştirilmesi, kolektif kullanımların teşvik edilmesi ve yenilikçi ürünlerin üretilmesinin yaygınlaştırılması gibi konularda daha fazla çaba harcanması gerekmektedir. Ayrıca, AB tarafından verilen katılım öncesi mali yardım programının etkin bir şekilde yönetilmesi ve büyük ölçekli kalkınma projeleriyle koordineli olarak yürütülmesi, kaynakların etkin ve verimli kullanılması açısından kritik öneme sahiptir.

Kaynaklar

- Bilici, İ. (2016). *Türkiye’de IPARD kapsamında desteklenen süt sığırcılığı işletmelerinin ekonomik analizi, hibelerden yararlanma durumu ve kazanımları* (Doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Samsun.
- Çimen, A. O. (2017). *IPARD Programı’nın kırsal alanda ekonomik kalkınmaya ve yararlanıcılara katkıları ve beklentiler üzerine bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara.
- Genç, H. R. (2019). *AB mali yardım araçlarından IPARD programının kırsal kalkınma üzerine etkilerinin değerlendirilmesi: Kahramanmaraş ili örneği* (Yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Karakuş, S. (2021). *Afyonkarahisar ili’nde IPARD kapsamında kurulan süt sığırcılığı işletmelerinin teknik ve ekonomik performansı* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hayvan Sağlığı Ekonomisi ve İşletmeciliği Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Mehter, S. A., & Gürsoy, K. (2011). Müzakere sürecinde Türkiye’ye yönelik Avrupa Birliği mali yardımları: Taahhütler ve gerçekleştirmeler. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(2), 159–179.
- Ofluoglu, M. (2022). *AB desteklerinin TRC bölgesinde kırsal turizm gelişimine etkisi* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ölmez, B. (2021). *Bursa bölgesinde Avrupa Birliği kırsal kalkınma programı (IPARD) destekli kırsal turizm projelerinin değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyosistem Mühendisliği Anabilim Dalı, Bursa.
- Ölmez, Ö. (2019). *Avrupa Birliği (AB) uyum sürecinde IPARD I kapsamında Uşak ilindeki etlik piliç yetiştiriciliği uygulamaları* (Yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Zootehni Anabilim Dalı, Uşak.
- Örs, A. (2018). *Konya ilinde IPARD programının, süt sığırcılığı işletmelerinin rekabet gücüne etkisi* (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Konya.
- Özbostancı, S. (2019). *Katılım öncesi yardım aracı kırsal kalkınma (IPARD) programı kapsamında Çankırı ili hayvancılık yatırımlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Zootehni (Veterinerlik) Anabilim Dalı, Ankara.
- Sındır, A. (2022). *Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları ve 2007-2013 dönem hibe desteği sağlanan kırsal kalkınma projelerinin etki analizi* (Doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

- Tan, S., Kumuk, T., & Aktürk, D. (2008). Küçük ve orta ölçekli gıda işletmelerinin gelişimi için kullanılabilecek AB fonları ve AB hibe projeleri. In *VIII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi* (25-28 Haziran, s. 234-244). Bursa.
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2025a). *Mevzuat*. <https://www.tdk.gov.tr/Mevzuat> (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2025)
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2025b). *Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlar başvuru çağrı rehberi*. <https://www.tdk.gov.tr/Content/File/BasvuruFiles/BasvuruPaketiHazirlamaDokumanlari/BasvuruCagriRehberi/IPARDII/9.0/101.pdf> (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2025)
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2025c). *Proje işlemleri ve imzalanan sözleşmeler*. <https://www.tdk.gov.tr/ProjeIslemleri/ImzalananSozlesmeler> (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2025)
- Toker, A. (2021). *IPARD programının kırsal kalkınmadaki rolü ve sosyo-ekonomik yönden değerlendirilmesi: Batı Akdeniz örneği* (Doktora tezi). Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Isparta.
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS). (2015). *Ulusal kırsal kalkınma strateji 2014-2020*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150221-12-1.pdf> (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2025)
- Yıldırım, E. (2019). *Kırsal kalkınma uygulamaları: IPARD desteklerinin Elâzığ hayvancılık sektörüne etkisi* (Yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

